

O'ZBEKISTON FUQAROLIK VA IQTISODIY PROTSESSUAL HUQUQIDA ANALOGIYA INSTITUTINI TAKOMILLASHTIRISH

Meliqo'ziyev Fazliddin Abdurasul o'g'li
Toshkent davlat yuridik universiteti xodimi

Annotatsiya: Ushbu maqolada O'zbekiston Respublikasining fuqarolik va iqtisodiy protsessual huquqiy tizimida analogiya instituti (qonun va huquq analogiyasi)ning nazariy asoslari hamda tarixiy shakllanishi tahlil qilinadi. Fuqarolik hamda iqtisodiy protsessual qonunchilikda analogiyadan foydalanish amaliyoti amaldagi qonun normalari va sud qarorlari misolida ko'rib chiqiladi. Shuningdek, analogiya qo'llashdagi mavjud muammolar aniqlanib, ularni bartaraf etish bo'yicha takliflar ilgari suriladi. Maqolada O'zbekiston qonunchiligi va sud amaliyotidan aniq misollar keltirilib, zarur hollarda statistik ma'lumotlar bilan mustahkamlangan. Yakunda mavzuga doir ilmiy-adabiy manbalardan iqtibos va havolalar asosida xulosalar beriladi.

Kalit so'zlar: analogiya instituti, qonun analogiyasi, huquq analogiyasi, huquqiy bo'shliqlar, fuqarolik protsessual huquqi, iqtisodiy protsessual huquq, sud amaliyoti, qonunchilikni takomillashtirish.

O'zbekiston Respublikasi huquqiy tizimida analogiya instituti – ya'ni, huquq normalarini analogiya tartibida qo'llash usuli – qonunchilik bo'shliqlarini to'ldirish va odil sudlovni ta'minlashda muhim ahamiyat kasb etadi. Analogiya instituti deganda, sud ishini ko'rib chiqishda to'g'ridan-to'g'ri tartibga soluvchi norma mavjud bo'lmasa, o'xshash munosabatlarni tartibga soluvchi norma (qonun analogiyasi) yoki umumiy huquqiy tamoyillar (huquq analogiyasi) asosida qaror chiqarish tushuniladi¹⁵. Analogiya qo'llash odatda fuqarolik (material) huquqida ruxsat etilgan bo'lib, ayrim cheklovlar mavjud – masalan, fuqarolik huquqida fuqarolik huquqlarini cheklovchi yoki javobgarlikni belgilovchi normalarni analogiya bilan qo'llash taqiqlanadi¹⁶. Mazkur maqolada esa asosan fuqarolik va xo'jalik protsessual huquq (ya'ni, fuqarolik sud ish yuritishi va iqtisodiy sud ish yuritishi) doirasida analogiya institutining o'рни va rivoji yoritiladi.

Fuqarolik-protsessual va iqtisodiy-protsessual qonunchilikda ishlarni hal etishda sudyalor, avvalo, Konstitutsiya va qonun normalariga tayanuvchi bo'lishi shart. Shu bilan birga, amaldagi qonunchilikda ko'zda tutilmagan masalalar yuzaga kelsa, sud analogiya institutiga murojaat qilishi qonunan tan olingan.

¹⁵ O'zbekiston Respublikasi Fuqarolik protsessual kodeksi. 14-modda. lex.uz – O'zbekiston respublikasi qonun hujjatlari milliy bazasi.

¹⁶ O'zbekiston Respublikasi Fuqarolik protsessual kodeksi. lex.uz – O'zbekiston respublikasi qonun hujjatlari milliy bazasi.

O'zbekiston Respublikasi Fuqarolik protsessual kodeksining (FPK) umumiy qoidalar qismida va Iqtisodiy protsessual kodeksida (IPK) bevosita analogiya qo'llash tartibi mustahkamlangan. Xususan, qonunda nizoli holatga tegishli norma mavjud bo'lmasa, sud shunga o'xshash munosabatlarni tartibga soladigan norma orqali ishni hal etadi; agar bunday norma ham topilmasa, qonunlarning umumiy asoslari va mazmunidan kelib chiqqan holda (umumiy huquqiy tamoyillarga tayanib) hal qiladi. Sud amaliyotida bu qoidalar qanday tatbiq etilayotgani, sudlar analogiyaga qanchalik tez-tez murojaat etishi hamda ushbu institutni yanada takomillashtirish zarurlari maqolaning diqqat markazidadir.

Analogiya institutining nazariy asoslari va tarixiy shakllanishi. Huquqiy analogiya – bu huquqiy bo'shliq mavjud bo'lganda qo'llaniladigan usul bo'lib, uning nazariy asosi huquqning to'liqligi va uzluksizligini ta'minlash g'oyasiga borib taqaladi. Nazariy jihatdan, qonunchilik barcha mumkin bo'lgan hayotiy holatlarni to'liq qamrab olmasligi mumkin, natijada ayrim masalalar bo'yicha bo'shliq (lacuna) vujudga keladi. Huquqiy bo'shliqni to'ldirishning universal usullaridan biri analogiya institutidir. Qonun analogiyasi (analogiya legis) deganda muayyan tartibga solinmagan munosabatga shunga o'xshash munosabatlarni tartibga soluvchi qonun normasini tatbiq etish tushuniladi. Huquq analogiyasi (analogiya juris) esa – tartibga soluvchi norma topilmaganda – ishni qonunlarning umumiy prinsip va ma'nosidan kelib chiqib, adolat, aql-zakovat va vijdonlilik mezonlariga tayangan holda hal etishdir¹⁷. Shu tariqa, analogiya institutining nazariy asosi huquqning asosiy tamoyillariga sodiq qolgan holda qonunchilikni ijodiy qo'llashga borib taqaladi.

Tarixan, analogiya institutining ildizlari Rim huquqigacha yetib boradi. Rim huquqida sudyalari ius honorarium doirasida pretorskiy huquq normalarini qo'llash orqali bo'shliqlarni to'ldirishgan. Keyinchalik, kontinental Yevropa davlatlarining fuqarolik qonunlarida qonun analogiyasi prinsipi ko'p uchraydi. Masalan, Napoleon kodeksidan tortib Germaniya fuqarolik kodeksigacha (BGB) bo'shliq paydo bo'lsa, avval o'xshash norma, aks holda umumiy prinsiplar qo'llanishi tan olingan.

Sobiq ittifoq davrida huquqiy analogiyaga munosabat ehtiyotkorona bo'lgan. 1964-yilgi O'zbekiston SSR Fuqarolik kodeksi va protsessual kodekslarida analogiyaga doir maxsus norma bo'lmagan, biroq sudlar ayrim hollarda RSFSR Oliy sudining plenum qarorlari asosida analogiya qo'llashgan. Mustaqillik davrida ushbu institutga yangicha yondashuv rivojlandi.

O'zbekiston Respublikasining 1995-yilda qabul qilingan Fuqarolik kodeksi (FK) analogiya institutini alohida moddada mustahkamladi. FK 5-moddasiga

¹⁷ O'zbekiston respublikasi Fuqarolik kodeksiga sharh. <https://www.osce.org/uz/uzbekistan/106236>

ko'ra, fuqarolik-huquqiy munosabatni tartibga soluvchi norma bo'lmasa, o'xshash munosabatlarni tartibga soluvchi norma qo'llanadi, bunday norma ham bo'lmasa, munosabatlar fuqarolik qonunchiligining umumiy prinsip va ma'nosidan kelib chiqib hal etiladi. Shu modda ayni paytda analogiya qo'llashning cheklovini ham belgilaydi: fuqarolik huquqlarini cheklovchi yoki javobgarlik belgilovchi normalarni analogiya tariqasida qo'llash taqiqlanadi¹⁸. Bu qoida fuqarolik material huquqida shaxs huquqlarini himoya qilish maqsadida o'rnatilgan. E'tiborlisi, qonun va huquq analogiyasini qo'llash normalari dastlab faqat fuqarolik protsessual qonunchiligida mavjud bo'lgan bo'lsa, 1997-yilda kuchga kirgan Fuqarolik kodeksi bilan birinchi marta moddiy huquqda ham bunday qoidalar paydo bo'ldi.

Fuqarolik-protsessual huquqda esa analogiya instituti haqidagi munozaralar ancha oldin boshlangan. Sobiq SSSR davridagi protsessual qonunchilikda sudga "qonuniylik" tamoyili qat'iy qo'yilib, bo'shliq bo'lsa, ko'pincha hal qilinmagan masala qolib ketardi yoki yuqori instansiya sharhi bilan hal etilardi. Mustaqillikdan so'ng, 1997-yilda qabul qilingan O'zbekiston Respublikasining Fuqarolik protsessual kodeksi (eski tahriri) ilk bor protsessual huquqda analogiyaga ruxsat beruvchi normani o'z ichiga olgan. Shu tariqa, protsessual huquqda analogiyani qo'llash masalasi qonuniy hal etildi va ko'p yillik nazariy bahs-munozaralarga yakun yasaldi. Mazkur yangilik, tabiiyki, yuridik jamoatchilik orasida turli qarashlarni keltirib chiqardi – sudlar protsessual normalar bo'shlig'ida analogiya qo'llashi qonuniylik prinsipiga zidmi yoki yo'qmi, degan savol kun tartibiga qo'yildi. Ayrim mutaxassislar fikricha, protsessual huquqda, moddiy huquqdan farqli o'laroq, faqat qonunda nazarda tutilgan protsessual harakatlarga amalga oshirilishi mumkin; sudya protsessual harakat uchun aniq normalarga ega bo'lishi kerak, shu bois protsessual huquqda analogiya noto'g'ri yo'ldir, deb hisoblashgan. Boshqa olimlar esa, aksincha, protsessual normalar bo'shliqlarsiz yaratilishi amalda mushkul ekanini va analogiya mexanizmi qonun chiqaruvchi yaratgan qoidalar doirasida sudga ozodlik berishini ta'kidlashgan¹⁹. Fuqarolik va iqtisodiy protsessual qonunchilikda analogiyadan foydalanish amaliyoti. O'zbekiston Respublikasining Fuqarolik protsessual kodeksi (FPK) va Iqtisodiy protsessual kodeksi (IPK) analogiya institutini bevosita tartibga soluvchi normalarni o'z ichiga oladi. Har ikki kodeksda asosiy qoida sifatida sud ishni Konstitutsiya va qonunlarga muvofiq hal etishi shartligi belgilangan. Agar ish bo'yicha nizoli munosabatni tartibga soluvchi aniq norma mavjud bo'lmasa, sud shunga o'xshash (o'xshash xususiyatdagi)

¹⁸ O'zbekiston respublikasi Fuqarolik kodeksi. lex.uz – O'zbekiston respublikasi qonun hujjatlari milliy bazasi.

¹⁹ <https://cyberleninka.ru/article/n/institut-analogii-protsessualnogo-prava-v-pravoprimenenii>

munosabatlarni tartibga soladigan normani qo'llashi belgilangan; bunday norma ham topilmasa, nizoni qonunlarning umumiy asoslari va mazmunidan kelib chiqqan holda hal etishi lozimligi ko'rsatilgan.

FPKning 14-moddasida quyidagicha norma mavjud: "Nizoli munosabatni tartibga soladigan huquq normalari mavjud bo'lmagan taqdirda, sud shunga o'xshash munosabatlarni tartibga soladigan huquq normalarini qo'llaydi, bunday normalar mavjud bo'lmaganda esa nizoni qonunlarning umumiy asoslari va mazmunidan kelib chiqqan holda hal etadi.". Bu qoida fuqarolik sud ish yuritishida qonun analogiyasi (shunga o'xshash munosabat bo'yicha norma) va huquq analogiyasi (qonunlarning umumiy ma'no va tamoyillari)ni qo'llash tartibini aniq bayon etadi. FPK mazmunidan ko'rinib turibdiki, sud avvalo FPKda yoki boshqa tegishli qonunda mavjud bo'lgan o'xshash protsessual normalarni topishga va ulardan foydalangan holda ishni hal etishga intiladi; agar bunday norma umuman mavjud bo'lmasa, sudyadan Konstitutsiya va qonunlarda mustahkamlangan umumiy tamoyillar – odil sudlov prinsiplariga tayangan holda adolatli qaror chiqarish talab qilinadi. FPKning ushbu qoidasi 2021-yilgi qonun bilan qayta tahrir qilinib, amaldagi normalar bilan hamohang ravishda mustahkamlangan.

Xuddi shunday qoida Iqtisodiy protsessual kodeks (IPK)da ham bor. IPKning 13-moddasida sudning ishni ko'rib chiqishda qo'llanadigan huquqiy asoslari sanab o'tilgach, shu moddada: "Nizoli munosabatni tartibga soluvchi huquq normalari mavjud bo'lmagan taqdirda, sud shunga o'xshash munosabatlarni tartibga soladigan huquq normalarini qo'llaydi, bunday normalar ham mavjud bo'lmaganda esa nizoni qonunlarning umumiy asoslari va mazmuniga tayanib hal qiladi" deb belgilangan[2]. Biroq IPKda bir jihat e'tiborga molik: iqtisodiy ishlar odatda tadbirkorlik subyektlari o'rtasida bo'lgani bois, "qonunlarning umumiy asoslari va mazmuni" iborasi ostida tadbirkorlik faoliyatini tartibga soluvchi qonunlarning umumiy tamoyillari nazarda tutiladi. Darhaqiqat, IPK matnida "qonunlarning umumiy asoslari va mazmuni" degan ifoda keltirilib, darhol "tadbirkorlik faoliyatini amalga oshirish bilan bog'liq ziddiyatlar tadbirkorlik subyekti foydasiga talqin etilishi" haqida qo'shimcha qoidalar ham borligi ko'rsatilgan. Bu esa iqtisodiy sudlarda analogiya qo'llanayotganda, umumiy huquqiy tamoyillar sifatida aynan iqtisodiyot (tadbirkorlik) sohasidagi qonunlarning maqsad va ruhini nazarda tutish lozimligini anglatadi.

Yuqoridagi qonun normalariga ko'ra, fuqarolik va iqtisodiy sud ish yurituvda analogiya qo'llash imkoniyati qonunan tasdiqlangan. Sud hujjatlarida buni aks ettirish talabi ham mavjud. O'zbekiston Respublikasi Oliy sudi Plenumining 2019-yil 24-maydagi 12-son qarorida (fuqarolik ishlari bo'yicha sud qarori to'g'risida) sudlar qaror chiqarishda qanday huquqiy asosga tayanganini

aniq ko'rsatishlari lozimligi belgilangan. Jumladan, Plenum qarorining 2-bandida ta'kidlanadi: "Agar nizoli munosabatni tartibga soluvchi qonun yoki boshqa hujjat normasi mavjud bo'lmasa, sud qarori shu munosabatga o'xshash munosabatlarni tartibga soluvchi qonun normalari (qonun analogiyasi) asosida, bunday normalar bo'lmasa, qonunlarning umumiy mazmun-mohiyati va maqsadlaridan kelib chiqib (huquq analogiyasi) chiqarilishi lozim.". Plenum shuningdek, qonun normalari topilmaganda qo'llanilgan analogiya turi – qonun analogiyasimi yoki huquq analogiyasimi – ekanini sud qarorining asoslanuvchi qismida alohida ko'rsatib o'tishni sudyalarga uqtirgan²⁰. Bu sud amaliyotida ochiqlik va huquqiy aniqlikni ta'minlashga xizmat qiladi: agar sud muayyan ishda analogiya qo'llagan bo'lsa, bu hol ish hujjatlarida ochiq-oydin bayon etilishi kerak.

Umuman olganda, hozirgi bosqichda analogiya institutidan foydalanish amaliyoti ehtiyotkorona va tartibli ravishda kechmoqda. Rasmiy statistik ma'lumotlar ochiq manbalarda ko'rsatilmagan bo'lsa-da, yuqori sud instansiyalarining ta'kidlashicha, sudlar analogiyaga nisbatan ziddiyatli yondashmayapti – ya'ni, qonun ruxsat bergan doirada, zarur bo'lgan holatdagina ushbu vositadan foydalanilmoqda. Masalan, Rossiya tajribasida qayd etilganidek, dastlab qonunchilikka kiritilganiga qaramay, "protsessual huquq analogiyasi real ishlovchi institutdan ko'ra ko'proq nazariy konsept bo'lib qolmoqda, sudlar asosan qonun analogiyasiga murojaat qiladi, huquq analogiyasiga to'g'ri kelgan holatlar esa nihoyatda kam". O'zbekistonda ham sud qarorlarida qonun analogiyasiga tayanilgan hollar huquq analogiyasiga tayanilgan hollaridan ko'ra tez-tez uchrashi kutiladi, chunki amaliy vaziyatlarda odatda biror o'xshash norma topish imkoni bo'ladi. Huquq analogiyasi esa faqat haqiqiy huquqiy vakuum yuzaga kelgandagina qo'llanilishi mumkin.

Analogiyadan foydalanishda mavjud muammolar. Analogiya institutini qo'llash borasida qonunchilik asoslari yaratilgan bo'lsa-da, amaliy va nazariy muammolar ham uchrab turibdi. Quyida ana shunday dolzarb muammolar va ularni bartaraf etish bo'yicha ehtimoliy yechimlar muhokama qilinadi.

Sud qarorlarida analogiyani ko'rsatmaslik yoki noto'g'ri ko'rsatish: Amaliyotda ba'zan sudyalar qaror chiqarishda o'xshash norma topib qo'llasa-da, buni "huquq analogiyasi" deb atab qo'yishi yoki aksincha, umumiy prinsiplarga tayansa-da "qonun analogiyasi" deb yozib qo'yishi mumkin. Bunday terminologik chalkashliklar qarorning tushunarligini pasaytiradi. Yuqorida aytib o'tilganidek, 2002-yilgi qo'shma Plenum qarori sudlarga analogiya qo'llangan-ta qo'llanmagani va qaysi turi qo'llanganini qarorda albatta bayon etishni buyurgan. Muammo

²⁰ O'zbekiston Respublikasi Oliy sudi Plenumi qarori (2019-yil 24-may, 12-son). "Sud qarori to'g'risida" qaroridan analogiya qo'llash tartibini tushuntiruvchi bandlar

shundaki, bu talab hamma darajadagi sudlar tomonidan hamisha to'liq bajarilmasligi mumkin. Yechim taklifi: Sudyalar malakasini oshirish kurslarida qaror yozilishiga doir talablarga analogiya qo'llash holatlarini to'g'ri aks ettirish masalasini kiritish lozim. Shuningdek, FPK va IPKning tegishli moddalari kommentariyalarida misollar bilan tushuntirish berilishi, qarorlar namunalarida analogiya qo'llangan holatni ko'rsatish andozasini ishlab chiqish foydadan xoli bo'lmaydi.

Protsessual huquq tabiatidan kelib chiquvchi cheklovlar: Ba'zi mutaxassislar protsessual huquqda analogiya qo'llashni tanqid ostiga oladilar. Ularning fikricha, protsessual huquq – bu qat'iy tartib-qoidalar majmuasi bo'lib, sud faqat qonunda ruxsat etilgan harakatni qilishi mumkin, ortiqcha “ijodkorlik” qonuniylikni zaiflashtirishi mumkin. Haqiqatan ham, protsessual muddatlar, protsessual harakatlarning ketma-ketligi kabi masalalarda haddan ziyod analogiya qo'llash taraflar huquqlarining buzilishiga olib kelishi xavfi mavjud. Muammo: Sudya analogiya qo'llash vakolati bilan qurollanib, uni noo'rin qo'llasa, masalan, qonunda nazarda tutilmagan tarzda yangi protsessual muddat joriy etsa yoki taraf zimmasiga qonunda yo'q yangi majburiyatni yuklasa, bu qonuniylik tamoyiliga putur yetkazishi mumkin. Yechim taklifi: Analogiya qo'llash chegaralarini aniq belgilash lozim. FPK va IPK darajasida bo'lmasada, Oliy sud Plenumi qarorlarida yoki qo'llanma xususiyatidagi normativ-huquqiy hujjatlarda qaysi hollarda analogiya umuman qo'llanmasligi lozimligi ko'rsatib berilishi kerak. Masalan, protsessual jarimalar yoki javobgarlik masalalarida analogiya qo'llash yaramaydi – chunki bu javobgarlikni yangi holga sun'iy tatbiq etish bo'lur edi.

Qonunchilikda bo'shliqlarning mavjudligi: Analogiya institutining o'zi qonunchilikdagi bo'shliqlarni bartaraf etish uchun xizmat qilsa-da, uning qo'llanishi qonunchilikda qoldirilgan bo'shliqni to'liq yopmaydi. Masalan, amaldagi FPK va IPK hali ham barcha holatlarni qamrab ololmaydi. Ba'zi yangi paydo bo'layotgan protsessual institutlar (masalan, elektron sudlov bilan bog'liq masalalar, mediator ishtirokidagi protsessual harakatlar va hokazo) bo'yicha tajriba ortgani sari, dastlab bo'shliq bo'lgan joylari keyinchalik qonunchilikka kiritilmoqda. Muammo: Qonun chiqaruvchi ba'zan bo'shliqni maksan taqozo etib qoldirishi ham mumkin (masalan, qarama-qarshi amaliyot bor joyda aniq hal etmasdan sudning o'ziga qoldirish). Bu sudyadan katta ma'suliyat talab qiladi. Yechim taklifi: Kodekslarga o'zgartish va qo'shimchalar kiritishda sud amaliyotida analogiya orqali hal etilgan holatlar alohida e'tiborga olinib, imkon darajasida bo'shliqni bevosita qonun bilan to'ldirish kerak.

Fuqarolik va xo'jalik protsessual qonunchiligini unifikatsiya qilish masalasi: O'zbekistonda fuqarolik va xo'jalik (iqtisodiy) ishlar uchun alohida protsessual kodekslar mavjud. Ularning analogiya bo'yicha qoidalari mazmunan o'xshash

bo'lsa-da, ayrim farqlari bor (yuqorida ta'kidlangandek, IPK tadbirkorlikka oid qonunlarning umumiy tamoyillariga tayanishni eslatadi). Bu esa nazariy jihatdan bir xil protsessual institut bo'lgan analogiya qoidasining ikki xil matnda ifodalanishiga olib keladi. Muammo: Kelajakda fuqarolik va iqtisodiy sud protsesslarini birlashtirish (masalan, xo'jalik sudlarini fuqarolik sudlariga integratsiya qilish) ehtimoli tug'ilsa, ikki xil kodeksdagi qoidalarni birxillashtirish talab etiladi. Yechim taklifi: Fuqarolik va xo'jalik protsessual kodekslarini birlashtirish yoki ularni unifikatsiya qilish haqida ilmiy takliflar mavjud. Masalan, ayrim tadqiqotchilar ikki tizimni bir kodeks ostida birlashtirish huquqni qo'llashda yagona yondashuvni ta'minlashini aytishadi. Agar shunday qilinsa, analogiya instituti ham yagona tartibda belgilanib, tafovutlar bartaraf etiladi²¹.

Sudyalar malakasini oshirish va metodik ta'minot: Analogiya institutini qo'llash sudyadan chuqur huquqiy bilim hamda ijodiy yondashuv talab qiladi. Har doim ham barcha sudyalar bu mexanizmga tayyor emasligi mumkin. Muammo: Ayrim hollarda sudya qonunda norma topolmasa, analogiya qo'llash o'rniga ishni ko'rmaslikka (arizani qanoatlantirish rad etishga yoki qarorni kechiktirishga) moyillik bildirishi mumkin, bu esa fuqarolarning huquqiy himoyasini susaytiradi. Yechim taklifi: Sudyalarning malakasini oshirish dasturlariga "huquqiy bo'shliqlar va analogiya" mavzusini kiritish zarur. Mazkur treninglarda nafaqat qonuniy asos, balki real hayotiy misollar orqali qaysi holatlarda va qanday tartibda analogiya qo'llash bo'yicha ko'nikmalar berilishi lozim. Oliy sud huzuridagi ilmiy-maslahat kengashlari analogiya bo'yicha qonun ko'rsatmalarini sharhlab beruvchi qo'llanmalar tayyorlashi ham foydali bo'ladi. Bundan tashqari, sudlar uchun elektron axborot tizimlarida analogiya qo'llashga doir pretsedentlar bazasi yaratilsa, bir sudyaning yechimi boshqalarga namunaviy ko'rsatma berishi mumkin. Bu, ayniqsa, kam uchraydigan murakkab masalalarda sudyalarga yordam bo'ladi.

Xulosa qilib aytganda, O'zbekiston Respublikasining fuqarolik va iqtisodiy protsessual huquqiy tizimida analogiya instituti huquqni qo'llashdagi bo'shliqlarni to'ldirish vositasi sifatida muhim o'rin tutadi. Uning nazariy asoslari huquqiy davlat tamoyillari bilan hamohang bo'lib, amaliyotda mazkur institut qonun yo'riqlari doirasida qo'llanilmoqda. FPK va IPKda analogiya qo'llash tartibi aniq belgilab qo'yilgani sudlarga murakkab vaziyatlarda ham ishni qonuniy hal etish imkonini bermoqda. Sudlar odatda o'xshash huquqiy normalarni topishga intiladi (qonun analogiyasi) va faqat zarur hollarda umumiy tamoyillarga tayanadi (huquq analogiyasi). Sud amaliyotidagi tegishli ko'rsatmalar (Plenum qarorlari) esa

²¹ Аналогия права и аналогия закона. <https://sci-book.com/gosudarstva-prava-1230-teoriya/analogiya-prava-analogiya-71214.html>

analogiya qo'llanganda qarorni qanday asoslashdan tortib, qachon analogiya yaramasligigacha ko'rsatib bermoqda.

Analogiya institutini takomillashtirish, avvalo, huquqni qo'llash bir xilligini ta'minlash demakdir. Shu bois, maqolada aytib o'tilgan takliflar – sud qarorlarida analogiyani to'g'ri ko'rsatish, protsessual huquqda analogiyaning me'yoridan ortiq cheklanmagan holda ishlatilishi, qonunchilikni sistematik ravishda yangilab borish, ikki protsessual kodeks normalarini muvofiqlashtirish, sudyalar malakasini oshirish va analogiyaga oid metodik qo'llanmalarni ishlab chiqish – analogiya institutini yanada rivojlantirib, uning samarali amal qilishiga xizmat qiladi.

Yakunda shuni ta'kidlash joizki, analogiya – bu sudyaning “ijodiy laboratoriyasi”dagi vosita bo'lib, u qonunchilikda yozilmagan holatni ham adolat tamoyiliga muvofiq hal etish imkonini beradi. Biroq bu vositadan foydalanish qat'iy huquqiy me'yorlar doirasida amalga oshishi lozim. O'zbekiston sud-huquq islohotlarining hozirgi bosqichida analogiya institutini to'g'ri qo'llash fuqarolarning huquq va erkinliklarini kafolatli himoya qilishga, qonun ustuvorligini ta'minlashga xizmat qiladi. Shu bois, mazkur institutning nazariy va amaliy jihatlarini yanada chuqur o'rganish, xalqaro tajribalarni ham hisobga olgan holda rivojlantirib borish dolzarb vazifa sifatida qolmoqda.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. O'zbekiston Respublikasi Fuqarolik protsessual kodeksi. 14-modda, sudlarning ishlarni qonunchilik asosida hal qilishi to'g'risida (2021-yilgi o'zgartirishlar bilan).
2. O'zbekiston Respublikasi Iqtisodiy protsessual kodeksi. 13-modda, sud tomonidan analogiya qo'llash tartibi (tadbirkorlik nizolarida).
3. O'zbekiston Respublikasi Fuqarolik kodeksi (Umumiy qism) kommentariysi. Analogiya qoidasining moddiy huquqda joriy etilishi va cheklovlari to'g'risida izohlar.
4. O'zbekiston Respublikasi Oliy sudi Plenumi qarori (2019-yil 24-may, 12-son). “Sud qarori to'g'risida” qaroridan analogiya qo'llash tartibini tushuntiruvchi bandler.
5. O'zbekiston Respublikasi Oliy sudi va Oliy xo'jalik sudi qo'shma Plenumi qarori (2002-yil 25-oktyabr, 20/107-son). Kichik biznes subyektlari huquqlarini himoya qilishga doir qonun hujjatlarini qo'llash haqida qarordan tegishli band.
6. T.S. Etina. “Protsessual huquq analogiyasi instituti huquqni qo'llashda” nomli maqola. – Vestnik Omskogo universiteta. Seriya “Pravo”, 2009, №4(21), 142–

148-betlar. (Maqolada Rossiya fuqarolik protsessida analogiya qo'llashning nazariya va amaliyotdagi muammolari yoritilgan).

7. O'zbekiston Respublikasi Oliy sudi Plenumi qarori (1998-yil 17-aprel, 13-son, kuchini yo'qotgan). "Sud qarori to'g'risida" qarorining eski tahririda sud qarorlarining qonuniyligi masalasiga oid qoidalar (mazkur hujjat o'rnini 2019-yil Plenum qarori egallagan).

8. Azizov U. va boshq. "O'zbekistonda huquq manbalari" (onlayn maqola). – Azizov & Partners blogi, 2020. (O'zbekistonda sud pretsedenti huquq manbasi emasligi, analogiya orqali sud qaroriga tayanib bo'lmasligi haqida).

9. "Davlat va huquq nazariyasi" darsligi. Saydullayev Sh.A. va boshq. – Toshkent davlat yuridik universiteti, 2020. (Darslikda qonun analogiyasi va huquq analogiyasining nazariy tushunchasi berilgan).

10. Mudarrisziyo.uz ilmiy jurnali. Abdurahmonov X. "Fuqarolik va iqtisodiy protsessual normallarni unifikatsiya qilish masalalari" nomli maqola, 2023. (Fuqarolik va xo'jalik protsessual kodekslarini birlashtirish g'oyasi hamda farqli jihatlar haqida tahliliy maqola).